

Kinga Fink

Uniwersytet Rzeszowski

PIANISTKI W SZKOLNICTWIE MUZYCZNYM LWOWA OD POŁOWY XIX WIEKU DO 1939 ROKU

Rozkwit życia artystycznego w stolicy Galicji w drugiej połowie XIX wieku miał niewątpliwy wpływ na kształtowanie gustów muzycznych mieszkańców miasta, ich postaw wobec sztuki i kultury, jednocześnie pobudził ich potrzebę aktywności muzycznej. Lwów był ośrodkiem o wyjątkowo rozwiniętej sieci szkolnictwa muzycznego. Profesjonalne przygotowanie muzyczne zapewniały nie tylko szkoły funkcjonujące przy kościołach (np. szkoła organistowska przy rzymskokatolickiej Archidiecezji działająca w latach 1841–1939) oraz stowarzyszeniach muzycznych (np. Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego, Szkoła Muzyczna przy Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia”), ale coraz liczniej powstające od połowy XIX wieku szkoły prywatne¹. Większość prywatnych szkół muzycznych we Lwowie prowadziła kształcenie w zakresie nauki gry na fortepianie, który był najważniejszym i najpopularniejszym instrumentem ówczesnej mieszczańskiej kultury muzycznej, oraz w zakresie nauki śpiewu. Funkcjonowały też szkoły gry na skrzypcach, szkoły gry na cytrze oraz szkoły łączące dwa profile nauczania muzyki (np. grę na fortepianie i cytrze), jak również szkoły o wielokierunkowym modelu nauczania, w których kształcono muzyków różnych specjalności. Liczba muzycznych placówek edukacyjnych prowadzących wieloletnią bądź krótkotrwałą działalność dydaktyczną we Lwowie w latach 1839–1939 wynosiła ponad 150, z czego zdecydowana większość, bo aż 100, kierowana była przez kobiety² – zawodowo wykształcone artystki o różnorodnych korzeniach narodowościowych, które prowadziły nie tylko działalność pedagogiczną i koncertową, ale sprawując funkcję kierowniczą w szkołach, były

¹ Rozwój prywatnego szkolnictwa muzycznego we Lwowie datuje się od lat 40. XIX wieku, kiedy powstała placówka muzyczno-edukacyjna założona przez Józefa Marka, z pochodzenia Czecha, ojca Ludwika Marka. W. Berny-Negrey, *Marek Ludwik* [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM*, część biograficzna, red. E. Dziębowska [dalej: *Encyklopedia muzyczna*], t. 6: *m*, Kraków 2000, s. 82; L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne Lwowa w okresie austriackim (1772–1918)*, „Musica Galiciana”, t. 1, red. L. Mazepa, Rzeszów 1997, s. 95.

² Zob. Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до Музичної Академії у Львові*, t. 1, Львів 2003, s. 119–125.

równocześnie aktywne na polu organizacyjnym, a w wielu przypadkach także społecznym. Duża liczba aktywnych w szkolnictwie muzycznym artystek była poniekąd konsekwencją ówczesnej sytuacji społecznej i obyczajowej kobiet.

W XIX wieku nauka gry na fortepianie należała do kanonu edukacyjnego arystokratów i mieszczan, a fortepian traktowano jako obowiązkowy „mebel” każdego mieszczańskiego salonu. Do popularności fortepianu w ówczesnej kulturze artystycznej i społecznej przyczyniły się niewątpliwie kobiety, dla których domowa praktyka uprawiania muzyki była nieodzownym elementem codzienności i należała do nielicznych wtedy dostępnych, aprobowanych społecznie form rozrywki. Kobieta, a wraz z nią muzyka fortepianowa oraz śpiew z towarzyszeniem fortepianu, dostępuje w salonie mieszczańskim swoistej nobilitacji. Zasiadając przy fortepianie, staje się ona „duszą” salonu stanowiącego ówczesnie miejsce spotkań elity intelektualnej i artystycznej miasta, w którym nierzadko odgrywa rolę animatorki życia towarzyskiego. Mimo to kobieta, dla której „wystawiono tron w salonie”, w sferze życia publicznego nie odgrywa istotnej roli, bo zgodnie z ówczesną konwencją obyczajową „poza salonem opada z niej szata nie tylko królewska, ale człowiecza, bo na przestrzeni społecznych działań i przywilejów panuje Mer jej pałacu – mężczyzna, a ona bóstwo i monarchini w salonie, poza nim uznana jest niedołącznym dzieckiem”³. Skromna rola wyznaczona kobietom w zakresie aktywności na polu muzyki zmienia się stopniowo wraz z rozbudzeniem ich aspiracji do wyjścia poza ściany salonu i zaangażowania się w szerszy nurt życia kulturalnego, a także dążeniami do uzyskania przez nie szerszego dostępu do edukacji muzycznej nieograniczającej się do zdobycia umiejętności wyłącznie na użytek salonu, ale przygotowującej je do wykonywania zawodu muzyka⁴. Aktywność zawodowa kobiet w dziedzinie muzyki w końcu XIX i na początku XX wieku łączyła się przede wszystkim z działalnością pedagogiczną podejmowaną głównie w szkołach prywatnych bądź w charakterze nauczycielki domowej. W tym okresie zarówno w Królestwie Polskim, jak i Galicji praca pedagogiczna była najczęstszą formą zarobkowania kobiet wywodzących się zwłaszcza ze zubożałych rodzin ziemiańskich i inteligenckich, sporadycznie – również mieszczańskich⁵. Praca nauczycielska otwierała bowiem przed kobietą jedyną

³ E. Orzeszkowa, *Kilka słów o kobietach*, Lwów 1873, s. 33.

⁴ Zob. R. Sosińska-Micorek, *O edukacji muzycznej kobiet doby polskiego preromantyzmu i romantyzmu*, „Forum Muzykologiczne” 2009: *Odwieczne pieśni w muzyce i w człowieku. Mieczysławowi Karłowiczowi w stulecie śmierci. Muzykologia i edukacja: przybliżanie muzyki, objaśnianie kultury*, red. J.K. Dadak-Kozicka, M. Jankowska, Warszawa 2009, s. 158–168; T. Czerna, *Kobiety i twórczość muzyczna w prozie autobiograficznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2012, nr 2(16): *Muzyka i muzyczność w literaturze. Od Młodej Polski do czasów najnowszych* (2), s. 194–204.

⁵ A. Żarnowska, *Praca zarobkowa kobiet i ich aspiracje zawodowe w środowisku robotniczym i inteligenckim na przełomie XIX i XX wieku* [w:] eadem, *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkowiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska,

realną perspektywę kariery zawodowej w sferze pracy umysłowej. Gwarantowała jej też ustabilizowaną sytuację materialną w przyszłości w przypadku niepewnej perspektywy zamążpójścia.

Pierwszą kobietą, właścicielką szkoły muzycznej w stolicy Galicji, a zarazem pierwszą pianistką, która podjęła pracę pedagogiczną w muzycznej placówce edukacyjnej w mieście, była Letycja Wilczopolska (zm. 1867). Założona przez nią w 1848 lub 1849 roku szkoła muzyczna, która od 1851 roku przyjęła nazwę Zakład Muzyczny Letycji Wilczopolskiej, funkcjonowała do połowy lat 60. XIX wieku. Przez ponad dekadę – do 1862 roku, kiedy otwarto Szkołę Gry na Fortepianie Teodozji Papary – była jedyną w mieście prywatną instytucją muzyczną prowadzoną przez kobietę, stając się wkrótce konkurencją dla Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego⁶. W szkole Wilczopolskiej, mieszczącej się na pierwszym piętrze kamienicy przy ulicy Dominikańskiej bocznej 131, oprócz nauki gry na fortepianie, zajęcia z zakresu teorii muzyki były prowadzone w formie zabawy zarówno w języku polskim, jak i niemieckim czy francuskim. Nowatorska metoda opracowana przez Wilczopolską polegała na wprowadzeniu systemu kilkudziesięciu podłużnych i ruchomych dwustronnych drewniaków imitujących klawisze, które ułatwiały nawet 5- i 6-letnim dzieciom wykształcenie nawyku poprawnego ułożenia rąk na klawiaturze oraz przyswojenie podstawowych wiadomości z zakresu zasad muzyki dotyczących chociażby czytania nut, podziału wartości rytmicznych czy metrum muzycznego⁷. Jakkolwiek autorska metoda Wilczopolskiej wzbudzała początkowo kontrowersje, to szkoła bardzo szybko zdobyła uznanie lwowskiego środowiska dzięki opanowywanym w krótkim czasie umiejętnościom uczniów, którzy prezentowali je na corocznych popisach i okazjonalnych koncertach organizowanych również przez Galicyjskie Towarzystwo Muzyczne⁸. Współpraca szkoły z Towarzystwem kierowa-

A. Szwarz, Warszawa 2013, s. 130; *eadem*, *Czy przełom XIX i XX wieku otwierał kobietom przejścia ze sfery prywatnej do sfery publicznej? Rola barier obyczajowych*, „Rocznik Antropologii Historii” 2014, nr 2(7): *Historia i pleć*, s. 282–283.

⁶ Nowe ustalenia dotyczące okresu działalności szkoły muzycznej L. Wilczopolskiej zostały określone na podstawie informacji prasowych. Zob. L. Wilczopolska, *Nauka gry na fortepianie*, „Dziennik Literacki” 1857, nr 115, s. 1048; *Przewodnik*, „Dziennik Literacki” 1858, nr 34, s. 270; *Kronika*, „Gazeta Narodowa” 1865, nr 54, s. 3; [wspomnienie pośmiertne poświęcone L. Wilczopolskiej], „Gazeta Narodowa” 1867, nr 227, s. 4. Por. L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne Lwowa...*, s. 95; J. Мацена, Т. Мацена, *Шлях до...*, s. 119.

⁷ Szkoła Wilczopolskiej była placówką koedukacyjną, a nie jak podaje Albert Sowiński (*Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych*, Paryż 1874, s. 405), wyłącznie dla dziewcząt. Zob. M.M., *Panny L. Wilczopolskiej metoda uczenia na fortepianie*, „Dziennik Literacki” 1852, nr 33, s. 263–264; L. Wilczopolska, *Nauka muzyki na fortepianie*, „Nowiny” 1854, nr 112, s. 988; nr 123, s. 1080; nr 127, s. 1116; *eadem*, *Nauka muzyki na fortepianie*, „Dziennik Literacki” 1857, nr 118, s. 1074; Bohdan R. [K. Estreicher], *Raptularzyk podróżny*, cz. VII, „Ruch Muzyczny” 1857, nr 24, s. 188–189.

⁸ D.B., *Część Literacko-Artystyczna. Wzorki lwowskie. III*, „Czas” 1853, nr 29, s. 2; *Rozmaitość*, „Nowiny” 1855, nr 54, s. 488; Bohdan R., *Raptularzyk podróżny*, cz. X, „Ruch Muzyczny” 1857,

nym od 1858 roku przez Karola Mukulego, wielkiego entuzjastę obowiązującej w niej metody nauczania⁹, niewątpliwie wpłynęła na szybki rozwój placówki, która w krótkim czasie zyskała liczne grono uczniów i we wrześniu 1855 roku uruchomiła na trzecim piętrze kamienicy drugi oddział („zakład”) kształcący wyłącznie dziewczęta mające zasilić jej przyszłą kadrę nauczycielską¹⁰. O powszechnym znaczeniu dla pracy pedagogicznej Letycji Wilczopolskiej świadczy fakt zorganizowania przez lwowskich artystów koncertu na dochód prowadzonej przez nią szkoły, która w 1863 roku borykała się z poważnymi problemami finansowymi¹¹. Dokonania Wilczopolskiej w dziedzinie pedagogiki fortepianowej znalazły we Lwowie swoich kontynuatorów. Rok po śmierci pianistki, w 1868 roku, absolwentka jej szkoły i zarazem wychowanka Mikulego, Julia z Szajnoków Radzikiewiczowa, otworzyła w mieście „Zakład kształcenia teoretycznego i praktycznego w muzyce” oparty na metodzie nauczania wypracowanej przez swoją pierwszą nauczycielkę¹².

Uczennicami szkoły Wilczopolskiej były dwie nieprzeciętne lwowianki – Zofia Romanowiczówna (1842–1936), nauczycielka, działaczka społeczna i oświatowa, współzałożycielka patriotycznego legendarnego stowarzyszenia „Kladynek”, oraz Wanda Młodnicka z domu Monné (1850–1923), polska pisarka, tłumaczka i działaczka Towarzystwa Szkoły Ludowej, muza i miłość życia Artura Grottera¹³.

Inną lwowską pianistką, która posługiwała się w pracy dydaktycznej skonstruowanym przez siebie modelem uporządkowanego zestawu klawiszy, była Teodozja Papara, kolejna kobieta zasłużona dla rozwoju prywatnego szkolnictwa muzycznego we Lwowie. Jej „klawiatura bez strun” przeznaczona „do ułatwienia gry na fortepianie” była chroniona od 1855 roku „przywilejem” przyznawanym na określony czas przez Namiestnictwo Galicji, regulacją zbliżoną do współcześnie rozumianego patentu¹⁴. Wynalazek ten eksponowano na wystawie światowej w Paryżu w 1867 roku¹⁵.

nr 26, s. 208; *Nowości krajowe*, „Ruch Muzyczny” 1858, nr 31, s. 248; *Sprawy muzyczne we Lwowie*, „Ruch Muzyczny” 1860, nr 1, s. 5, 7; *Przewodnik*, „Dziennik Literacki” 1858, nr 34, s. 270; nr 77, s. 632; 1859, nr 31, s. 376; nr 40, s. 485; nr 53, s. 640; 1860, nr 11, s. 88; nr 44, s. 352; nr 58, s. 464; *Korespondencja Czasu*, „Czas” 1860, nr 120, s. 1; nr 125, s. 2.

⁹ *Przewodnik*, „Dziennik Literacki” 1858, nr 34, s. 270.

¹⁰ L. Wilczopolska, *Nauka muzyki na fortepianie*, „Nowiny” 1855, nr 104, s. 216; nr 107, s. 240.

¹¹ Szkoła od września 1863 roku zmieniła swoją siedzibę. *Kronika*, „Gazeta Narodowa” 1863, nr 132, s. 3; L. Wilczopolska, *Nauka muzyki na fortepianie*, „Gazeta Narodowa” 1863, nr 188, s. 4.

¹² Zob. anons prasowy zamieszczony w „Gazecie Narodowej” 1868, nr 249, s. 4; nr 252, s. 4.

¹³ Z. Romanowiczówna, *Cienie (Kilka oderwanych kart z mojego życia)*, Lwów 1930, s. 133; W. Studencki, *Kornel Ujejski w świetle listów, przemówień i pamiątek*, Warszawa–Wrocław 1984, s. 14.

¹⁴ Zob. *Nowiny lwowskie*, „Nowiny” 1856, nr 4, s. 31; „Dziennik Urzędowy” (dodatek do „Gazety Lwowskiej”) 1860, nr 181, s. 1015; 1861, nr 202–204, s. 1203, 1209, 1215.

¹⁵ Zob. „Dziennik Lwowski” 1867, nr 100, s. 4; nr 101, s. 4.

Pochodząca z nobilitowanej rodziny galicyjskiej Teodozja Papara, zanim założyła szkołę muzyczną w 1862 roku, prowadziła w latach 50. salon artystyczny we Lwowie, w którym bywał 17-letni Artur Grottger¹⁶. Jako pianistka występowała w innych salonach miasta, udzielała też prywatnych lekcji gry na fortepianie¹⁷. Program nauczania obowiązujący w szkole Paparówny opierał się w głównej mierze na jej własnych kompozycjach¹⁸. Zarówno utwory fortepianowe (także w transkrypcjach na orkiestrę), jak i jej teksty literackie znane były szerszemu kręgowi odbiorców z koncertów publicznych, którym artystka nadawała nierzadko formę swoistego spektaklu muzyczno-literackiego¹⁹. Te na swój sposób oryginalne inicjatywy artystyczne podejmowane przez Paparównę stawały się jednak często przedmiotem ironicznych komentarzy na łamach prasy, również humorystyczno-satyrycznych periodyków²⁰. Krytyka ze strony lwowskiego środowiska artystycznego była z kolei powodem publicznych protestów pianistki, które niekiedy znajdowały swój finał w sądzie²¹. Nie ulega wątpliwości, że Teodozja Papara uchodziła za niezwykle barwną postać ówczesnego życia kulturalnego i społecznego miasta. Słysnęła z licznych ekscentrycznych zachowań opisanych we wspomnieniach Maryli Wolskiej²² i Ludwika Jabłonowskiego²³. W pamięci tego polskiego pamiętnikarza pozostał portret artystki wśród tłumu rozentuzjazmowanych lwowian na wieść o wydarzeniach Wiosny Ludów w marcu 1848 roku, utrwalił go w swym zapisie:

Sześćdziesięcioletnia²⁴, bardzo wysoka, bardzo chuda z długą pergaminową twarzą panna Paparówna, poetka na domowym Kapitolu, jak Dante lub Petrarca olauirowana, w białym pudermantlu, udającym chlamidę, z obnażonemi po szyję ramionami, a sutym wieńcem wawrzynu na czole, przechadzała się poważnie; czyhała jak sturamienna sepia na zdobycz²⁵.

¹⁶ Arthur i Wanda. *Dzieje miłości Arthura Grottera i Wandy Monné. Listy-pamiętniki* podali do druku M. Wolska i M. Pawlikowski, t. 1, Medyka–Lwów 1928, s. 32.

¹⁷ *Ibidem*, s. 29.

¹⁸ *Ankündigung. Uwiadomienie*, „Dziennik Urzędowy” (dodatek do „Gazety Lwowskiej”) 1859, nr 154, s. 761.

¹⁹ *Kompozycje salonowe na fortepian, utworzone przez W. Pannę Teodozyę Papara wyszły drukiem w r. 1855*, „Nowiny” 1855, nr 38, s. 340; *Kronika*, „Gazeta Narodowa” 1865, nr 157, s. 3; Z. Kieszkowski, *Lwów, 13 lipca 1863*, „Czas” 1865, nr 162, s. 4.

²⁰ Zob. *Kronika*, „Gazeta Narodowa” 1865, nr 157, s. 3; *Program koncertu wyżyrysowanej kompozytorki na korzyść domu szalonych* [w:] *Noworocznik „Sowizrała” na rok pański 1866*, Lwów 1865, s. 46–47. Tutaj zamieszczono recenzję koncertu opatrzoną karykaturą pianistki.

²¹ „Gazeta Narodowa” 1863, nr 201, s. 4; *Sprawy sądowe*, „Czas” 1866, nr 130, s. 2–3; *Korespondencja Dziennika Warszawskiego*, „Dziennik Warszawski” 1866, nr 129, s. 1253.

²² Arthur i Wanda..., t. 1, s. 29, 475. Por. S. Wasylewski, *Panna Teodozja improwizuje!*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932, nr 13, s. VI–VII.

²³ L. Jabłonowski, *Złote czasy i wywczasy. Pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy XIX. stulecia*, przedm. S. Wasylewski, Lwów 1920, s. 199.

²⁴ Kierując się datą urodzin T. Papary podaną przez prof. Lubę Kijanowską-Kamińską w opracowaniu *Emancypacja kobiet w muzyczno-artystycznym środowisku Galicji (na przykładzie Teodozji Papary i Salomei Kruszelnickiej)* zamieszczonym w niniejszej monografii, pianistka liczyła wówczas 51 lat.

²⁵ L. Jabłonowski, *Złote czasy*..., s. 199.

Pierwszą kobietą w gronie pedagogicznym Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego była Henrietta de La Roche, śpiewaczka zatrudniona w latach 1854–1855, która z działalnością dydaktyczną Towarzystwa związana była dużo wcześniej, bowiem jeszcze w 1840 roku nauczała śpiewu solowego w powstałym w 1839 roku w ramach GTM zakładzie naukowym²⁶. Pianistki natomiast zasilaly kadrę pedagogiczną Konserwatorium począwszy od 1872 roku, a więc za czasów dyrekcji Karola Mikulego, który zaangażował początkowo Michalinę Ostrowską, a następnie Wilhelminę Malisz²⁷. W okresie działalności Rudolfa Schwarza jako dyrektora GTM zatrudnienie uzyskały dodatkowo: Wincenta Zellinger, Izabella Kozłowska, Róża Toth i Bogusława Brzechowska. Dzięki Mieczysławowi Sołtysowi, dyrektorowi Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego (później Polskiego Towarzystwa Muzycznego), w latach 1899–1929 pozyskano do pracy 21 pianistek. Wśród nich znajdowały się takie osobowości, jak: Helena Ottawowa i Maria Sołtysowa, a także inne artystki, m.in. Henryka Kozłowska, Kornelia Tarnawska, Wanda Elektorowicz, Paulina Biernacka, Izabella de Latour, Junona (Józefa) Kretowicz, Zofia Krukowska, Weronika Iwanicka, Pelagia Sternal, Berta Franke i Janina Kossowska-Sieborowa. Połowa z nich związana była z uczelnią aż do 1939 roku. W ciągu ostatniej dekady funkcjonowania Konserwatorium PTM, na którą przypada kierownicza działalność Adama Sołtysa, w kadrze nauczycielskiej pojawiły się nazwiska kolejnych czterech pianistek. Były to: Karolina Kurzbauer, Romana Witeszczakowa, Helena Szoska-Szkielska oraz Maria Grygorowicz-Milińska. Podsumowując, wśród nazwisk 60 pianistów zatrudnionych w Konserwatorium w latach 1859–1939 ponad połowę (w liczbie 31) stanowiły kobiety²⁸.

W pojedynczych przypadkach pianistki należące do grona profesorów Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego prowadziły również działalność dydaktyczną w założonych przez siebie prywatnych szkołach muzycznych. M. Ostrowska przez okres 2 lat była właścicielką muzycznej placówki edukacyjnej funkcjonującej na przełomie XIX i XX wieku. Z kolei H. Ottawowa prowadziła cenioną we Lwowie szkołę gry na fortepianie w latach 1902–1926²⁹. Natomiast założona przez M. Sołtysową i Z. Barwińską w 1909 roku szkoła gry na fortepianie przestała istnieć z chwilą wybuchu I wojny światowej. Działania wojenne w 1916

²⁶ Zob. *Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1840*, Lemberg [1840], s. 445; L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne Lwowa...*, s. 88; *idem*, *Poprzednicy Akademii Muzycznej we Lwowie*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2009, s. 11, 13; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 193.

²⁷ Zob. J. Wiczkowski, *Lwów. Jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście*, Lwów 1907, s. 393–394; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 186–188.

²⁸ Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 186–188.

²⁹ Zob. L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne Lwowa...*, s. 96; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 121.

roku przerwały także działalność szkół muzycznych powstałych z inicjatywy J. Kosowskiej-Sieberowej (w 1910 roku) i P. Biernackiej (w 1913 roku). W latach 1914–1916 przestało funkcjonować wiele innych uznanych w mieście szkół o wieloletnim stażu kierowanych przez pianistki: Jadwigę Dunin, Paulinę Lachner-Kościelecką, Izdorę Seja, Gizelę Szacht (Schacht) i Marię Weleszczukową (Weleszczakówną). Nieprzerwanie działały natomiast dwie szkoły gry na fortepianie założone w latach 80. i 90. XIX wieku przez Joannę Laurecką i Adolfinę Morwitz.

Joanna Laurecka (1860–1926)³⁰, polska pianistka i działaczka społeczna, należała do grona wybitnych pedagogów lwowskich. Była absolwentką Konserwatorium Galicyjskiego Towarzystwa Muzycznego w klasie fortepianu Karola Mikulego, studia uzupełniała u Teodora Leszetyckiego w Wiedniu³¹. Założona przez Laurecką w 1886 roku³² szkoła muzyczna posiadająca koncesję władz austriackich cieszyła się renomą i była najdłużej funkcjonującą prywatną instytucją nauczania muzyki we Lwowie – działała przy ulicy Sykstuskiej 30 (obecnie ulica Doroszenki) nieprzerwanie przez 40 lat, aż do śmierci pianistki w 1926 roku. Szkoła Laureckiej znakomicie przygotowywała zarówno kadrę pedagogiczną, jak i praktykujących zawodowo muzyków-wykonawców. Pianistka przed założeniem szkoły muzycznej posiadała już pewne doświadczenie zawodowe, pracowała bowiem jako nauczyciel wyższego kursu gry na fortepianie w zakładzie wychowawczym dla dziewcząt przy Klasztorze Sióstr Sacré-Cour we Lwowie³³. U schyłku XIX wieku kadra pedagogiczna szkoły Laureckiej zdominowana była przez kobiety. Grono pianistów, obok właścicielki szkoły, tworzyły panie: Henryka Braunseis, Michalina Topolnicka, Helena i Honorata Prokieszównie (Prokieszynie), Gizela Wysocka, Adolfina Morwitz i Emilia Kowalska nauczająca równocześnie gry na skrzypcach³⁴. Zajęcia praktyczne uzupełniane były nauką harmonii, którą wykładali M. Sołtys i J. Laurecka.

Wśród uczniów Laureckiej był Bronisław Poźniak (1887–1953), pianista wirtuoz i kameralista zwany „Carusem fortepianu”, założyciel popularnego w latach 20. i 30. XX wieku wrocławskiego tria fortepianowego – „Poźniak-Trio” („Trio Poźniaka”)³⁵. Laurecka przekazywała Poźniakowi wskazówki wykonawcze

³⁰ Daty życia J. Laureckiej podaje za: M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie. Dzieje życia i działalności Mieczysława i Adama Sołtysów*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, s. 105.

³¹ Laurecka przetłumaczyła z niemieckiego pracę Leszetyckiego *Die Grundlage der Methode Leschetitzki*. Zob. ski, *Joanna Laurecka*, „Tygodnik Ilustrowany” 1907, nr 36, s. 738; JI. Мазепа, *Сторінки музичного минулого Львова (з неопублікованого)*, Львів 2001, s. 89.

³² Zob. reklamy szkoły w „Gazecie Narodowej” (1885, nr 283, s. 4; nr 285, s. 6). Por. L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne...*, s. 95; JI. Мазепа, T. Мазепа, *Шлях до...*, s. 120.

³³ *Kronika miejscowa i zamiejscowa*, „Gazeta Narodowa” 1885, nr 282, s. 2.

³⁴ *Kronika*, „Gazeta Lwowska” 1899, nr 132, s. 3.

³⁵ Zob. S. Dybowski, *Laureaci konkursów chopinowskich w Warszawie*, Warszawa 2005, s. 82. Por. Almanach Lwowski „Ateneum” 1929, R. 2, s. 223, 226; „Biuletyn Stowarzyszenia Muzyków Polskich Dawniej Stowarzyszenia Młodych Muzyków w Krakowie” 1939, R. 2, nr 3, s. 5.

w utworach Chopina pochodzące bezpośrednio od jej nauczyciela Karola Mikulego, ucznia Chopina³⁶. Bronisław Poźniak wykorzystywał te uwagi interpretacyjne w swojej pracy pedagogicznej m.in. z Josefem Wagnerem (1909–?), który w 1932 roku został laureatem II Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina. Innym słynnym uczniem Laureckiej był Adam Sołtys, który w swoich wspomnieniach zachował jej ciepły obraz:

Zawsze pogodna, wesoła, cierpliwa, zawsze znajdująca pochwały i zachęty – wносиła w nasz dom pogodę i trochę wesołości. Mogła mieć wówczas około 60 lat – włosy wielkie, siwe jak mleko; twarz rumiana, zawsze skłonna do uśmiechu. Lubiłem z nią grać na 4 ręce i w ogóle wolałem grać na fortep[ianie] niż na skrzypcach³⁷.

Swego rodzaju podsumowanie pedagogicznego doświadczenia Laureckiej stanowi jej książka pt. *Podręcznik nauczania gry na fortepianie, przeznaczony dla młodych wstępujących do zawodu nauczycielek* (wyd. Lwów 1908, Gebethner & Wolff)³⁸, w której pianistka zamieściła praktyczne wskazówki dotyczące techniki gry dla adeptów sztuki fortepianowej. Jej zalecenia odnośnie do techniki gry oparte były zarówno na tradycyjnych XIX-wiecznych metodach nauczania, jak i wykorzystywały założenia interpretacyjne gry Chopina pochodzące od Mikulego³⁹.

Z inicjatywy Laureckiej pod koniec lat 90. XIX wieku został utworzony „Związek Nauczycielek Muzyki”, który miał charakter samopomocowy, jak również wspierał inne stowarzyszenia kobiece, m.in. organizował wieczory muzyczno-literackie oraz pogadanki z udziałem uczniów lwowskich szkół muzycznych i nauczycieli szkół prywatnych na dochód powstałego w 1892 roku „Stowarzyszenia Nauczycielek” – organizacji niosącej pomoc materialną i duchową dla pracujących w oświacie kobiet, w której pianistka aktywnie działała⁴⁰. Laurecka walczyła szczególnie o poprawę sytuacji materialnej prywatnych nauczycielek muzyki, dając temu wyraz w referacie zatytułowanym *Ochrona bytu prywatnych nauczycielek muzyki*, wygłoszonym podczas I Zjazdu

³⁶ Zob. B. von Poźniak, *Chopin. Praktische Anweisungen für das Studium der Chopin-Werke*, Halle 1949, s. 55. Podają za: J.-J. Eigeldinger, *Chopin w oczach swoich uczniów*, tłum. Z. Skowron, Kraków 2000, s. 117.

³⁷ M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie...*, s. 105.

³⁸ Zob. *Ruch artystyczno-literacki*, „Gazeta Narodowa” 1908, nr 161, s. 3; *Z piśmiennictwa*, „Rodzina i Szkoła” 1908, nr 13–16, s. 227; „Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie” 1909, nr 1, s. 6; „Katalog Nowych Książek”. Miesięcznik bibliograficzny Księgarni G. Gebethnera i Spółki w Krakowie 1909, nr 4–5, s. 57.

³⁹ Częściowego omówienia podręcznika Laureckiej dokonała Natalia Kaszkadamowa w: *Dziedzictwo fortepianowe Fryderyka Chopina we lwowskiej pedagogice muzycznej*, „Musica Galiciana” t. 13, red. G. Oliwa, Rzeszów 2012, s. 218–219.

⁴⁰ *Kronika*, „Gazeta Lwowska” 1892, nr 121, s. 4; „Iris” 1899, z. 2, s. 83; *Kronika*, „Gazeta Narodowa” 1895, nr 167, s. 2; 1897, nr 181, s. 2; 1899, nr 191, s. 3; 1902, nr 63, s. 2; *Kronika*, „Dziennik Polski” 1902, nr 106, s. 2.

Muzyków Polskich, który odbył się w ramach obchodów setnej rocznicy urodzin Fryderyka Chopina we Lwowie w 1910 roku⁴¹. Rok później podejmowane przez Laurecką starania o utworzenie silnej zawodowej organizacji zrzeszającej wszystkich nauczycieli pracujących zarówno w instytucjonalnym, jak i prywatnym szkolnictwie muzycznym doprowadziły do powstania lwowskiego oddziału Wiedeńskiego Towarzystwa Österreichische Musikpädagogischer Verband (Austriackiego Związku Muzyczno-Pedagogicznego). Laurecka została wiceprezesem związku, a na jego czele stanął Mieczysław Sołtys⁴². Oboje kierowali również utworzonym w 1919 roku Polskim Związkiem Muzyczno-Pedagogicznym przekształconym w 1927 roku w Polski Związek Muzyków-Pedagogów (na jego działalności wzorował się Związek Ukraińskich Muzyków Zawodowych, który powstał w 1934 roku)⁴³.

Szczególnie intensywny rozwój szkolnictwa muzycznego we Lwowie nastąpił na początku XX wieku. Wówczas zainicjowało swą działalność wiele muzycznych placówek edukacyjnych, które wkrótce zdobyły uznanie lwowian, czego świadectwem jest długoletni okres ich funkcjonowania. Należały do nich m.in. szkoły gry na fortepianie prowadzone przez: Helenę Horny (Horna) (1902–1926), Jadwigę Notz-Schmerzową (Notz-Szmercową) (1904–1926), Salomeę Abler (1906–1924), Emilię Stangenhau (1906–1939), Marię Łazowską (1907–1926), Natalię Szczycińską (1909–1924), Zdzisławę Setmajer (1912–1924) i Zofię Steinmetz (1914–1939)⁴⁴. Jednak tylko trzy powstałe w tym okresie szkoły muzyczne należały w latach międzywojennych, obok Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego, Wyższego Instytutu Muzycznego im. Mykoły Łysenki, Szkoły Muzycznej przy Zakładzie Naukowym im. Zofii Strzałkowskiej i Szkoły Muzycznej im. Ignacego Jana Paderewskiego, do nobilitowanych szkół artystycznych zatwierdzonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które nadzorowało

⁴¹ Laurecka była członkiem Komitetu Obchodu, a zarazem jego aktywnym uczestnikiem, biorąc udział w prowadzonych dyskusjach. Zob. *Lwów w hołdzie Chopinowi*, „Gazeta Lwowska” 1910, nr 247, s. 4; *Zjazd muzyków polskich*, „Nowa Reforma” 1910, nr 491, s. 2; *Uroczystości szopenowskie we Lwowie*, „Kurier Warszawski” (dod. poranny) 1910, nr 298, s. 1; *Obchód setnej rocznicy urodzin Fryderyka Chopina i Pierwszy Zjazd Muzyków Polskich we Lwowie 23. do 28. października 1910. Księga pamiątkowa przedłożona przez Komitet Obchodu*, Lwów 1912, s. 11, 40, 45, 46.

⁴² Mieczysław Sołtys dedykował Joannie Laureckiej miniaturę fortepianową *Gavotte z Deux marceux* na fortepian (Lwów 1893, Jakubowski & Zadurowicz). Zob. M.E. Sołtys, *Tylko we Lwowie...*, s. 36, 74.

⁴³ L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne...*, s. 101; T. Mazepa, *Lwowskie towarzystwa muzyczne*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 61; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 135. Organem Związku Muzyków-Pedagogów był wydawany w latach 1925–1934 miesięcznik „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” poświęcony sprawom kultury muzycznej i twórczości literackiej.

⁴⁴ *Kalendarz Muzyczny Informacyjny na rok 1909*, Warszawa 1909, s. 112–115, 121–127; L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne...*, s. 96–98; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 121–124.

placówki edukacyjne w II Rzeczypospolitej od 1922 roku⁴⁵. Były to szkoły: Lwowski Instytut Muzyczny założony w 1902 roku przez dwie pianistki – Annę Niementowską i Marię Weleszczukową – uczennice Teodora Leszetyckiego, Szkoła Muzyczna Sabiny Kasperek działająca od 1909 roku⁴⁶ oraz Zakład Muzyczny Małwiny Reissówny (Reyssówny), który zainaugurował swoją działalność w 1912 roku. Wszystkie wymienione szkoły działały do 1939 roku.

Anna Niementowska. Fot. pochodzi ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

**Janina Illasiewicz-Stojałowska.
Fot. z: *Odczytywanie na nowo. Rozmowy z Mieczysławem Tomaszewskim*
[przeprowadził] Krzysztof Droba, Kraków 2011, s. 27**

Lwowski Instytut Muzyczny (od 1931 roku Lwowskie Konserwatorium Muzyczne im. K. Szymanowskiego) wielokrotnie zmieniał swą lokalizację, posiadał wiele filii w mieście (m.in. przy ulicach: Rynek, Pańska, Teatralna, Fredry), jak i w samej Galicji (m.in. w Stryju, Stanisławowie, Drohobyczu, Borysławiu, Tar-

⁴⁵ „Dziennik Ustaw” 1922, nr 14, s. 238–239 [poz. 128: Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zniesieniu Ministerstwa Sztuki i Kultury]; J. Miketta, *Szkolnictwo muzyczne w Polsce pod względem statystycznym i organizacyjnym*, „Muzyka” 1927, R. 4, nr 11, s. 522–528; *O szkołach muzycznych*, „Szopen” 1932, nr 1, s. 6.

⁴⁶ W latach 1907–1909 S. Kasperek prowadziła szkołę muzyczną wspólnie z Natalią Szczecińską.

nopolu, Równem). Przez cały okres istnienia szkoły kierownikiem artystycznym i administracyjnym pozostawała Anna Niementowska z domu Boelke (ur. 1872), która w swojej placówce zatrudniała całą rzeszę kobiet-pedagogów, zwłaszcza pianistek stanowiących liczebną przewagę w stosunku do pracujących tam mężczyzn-pianistów. Klasę fortepianu prowadziły m.in. trzy koncertujące pianistki: Paulina Szalit, Janina Illasiewicz-Stojałowska i Maria Walkowicz⁴⁷.

Paulina Szalitówna. Fot. z: L.T. Błaszczyk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014, s. 239

Paulina Szalit (1886–1920), znana także jako Paula Szalitówna, pianistka i kompozytorka wywodząca się z żydowskiej rodziny muzyków zamieszkałej w Drohobyczu, prowadziła w Instytucie Muzycznym A. Niementowskiej w pierwszych latach XX wieku najwyższy kurs fortepianowy⁴⁸. Na początku XX wieku uznawana w Europie za jedną z najwybitniejszych pianistek (koncertowała w Anglii i Skan-

⁴⁷ Nazwisk pierwszej i trzeciej z wymienionych artystek brakuje w wykazie kadry nauczycielskiej Lwowskiego Instytutu Muzycznego A. Niementowskiej opracowanym przez Leszka Mazepę i Teresę Mazepę. Zob. J. Mazepa, T. Mazepa, *Шлях до...*, s. 209–212.

⁴⁸ Zob. „Słowo Polskie” 1906, nr 399, s. 7; nr 419, s. 3; nr 431, s. 3. Por. L.T. Błaszczyk, *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014, s. 165, 240.

dynawii, wielokrotnie występowała również w Wiedniu, Lwowie i w Krakowie), współcześnie jest nieco zapomniana⁴⁹. Szalitówna, która swą aktywność koncertową rozpoczęła w wieku 8 lat i została nazwana przez Artura Schnabla „największym i najzdolniejszym cudownym dzieckiem w historii światowego wykonawstwa fortepianowego”⁵⁰, niespodziewanie wycofała się z życia koncertowego w 1913 roku. Zmarła w zakładzie dla nerwowo chorych w Wiedniu w 1920 roku, w wieku 34 lat, prawdopodobnie śmiercią samobójczą. Jej twórczość kompozytorska w ostatnich dekadach budzi zainteresowanie polskich wykonawców oraz wydawców. W tece kompozytorskiej pozostawiła kilkanaście utworów fortepianowych, które są przykładem twórczości koncertujących wirtuozów. Są to głównie miniatury fortepianowe wydawane przez berlińską firmę Ries & Erler, jak np. *Morceaux* op. 2, zbiór ośmiu miniatur fortepianowych z 1900 roku wydanych w czterech zeszytach.

Reklama szkoły muzycznej. Fot. z: „Muzyka” 1924, R. 1, nr 2, s. 102

Druga ze znakomitych pianistek zatrudnionych w Instytucie Muzycznym A. Niementowskiej w latach 1919–1928 to Janina Illasiewiczówna, późniejsza Illasiewicz-Stojałowska (1888–1959)⁵¹, uczennica wybitnego pianisty-wirtuoza Ignacego Friedmana. Koncertowała z powodzeniem jako solistka – ceniona zwłaszcza za interpretacje utworów Chopina⁵², określana mianem „jednej z najlepszych

⁴⁹ W ostatnim dwudziestolecu powstało kilka opracowań poświęconych pianistce. Zob. J. Skarbowski, *Paulina Szalit – rywalka Teresy Carreño i Anetty Essipow* [w:] *idem, Sylwetki pianistów polskich*, t. 2: *Od I.J. Paderewskiego do A. Wielhorskiego*, słowo wstępne A. Harasiewicz, Kraków 2002, s. 223–226; S. Dybowski, *Szalitówna Paulina (1886–po 1920)* [w:] *idem, Słownik pianistów polskich*, Warszawa 2003, s. 620–622; A. Neuer, *Szalit Paulina* [w:] *Encyklopedia muzyczna*, t. 10: *sm–ś*, Kraków 2007, s. 223; M. Dziadek, *Szalit Paula* [w:] M. Dziadek, L.M. Moll, *Oto artyści pełnowartościowi, którzy są kobietami... Polskie kompozytorski 1816–1939*, Katowice 2003, s. 76; M. Dziadek, *Szalitówna Paula* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 46, z. 191, Warszawa–Kraków 2010, s. 540.

⁵⁰ J. Skarbowski, *Paulina Szalit...*, s. 223.

⁵¹ Daty życia J. Illasiewicz-Stojałowskiej podaje za Jerzym Skarbowskim, który był jej uczniem. Zob. J. Skarbowski, *Pamięci Janiny Stojałowskiej*, „Widnokrąg” 1966, nr 16, s. 4. Inny rok śmierci pianistki (1960) podaje autor opracowanego hasła w: *Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*, red. K. Janczewska-Sołomko, Kraków 2008, s. 461.

⁵² Zob. *Echa letnie* [koncert w Morszynie], „Słowo Polskie” 1906, nr 379, s. 4; *Ze świata* [koncert w Wiedniu], „Nowa Reforma” 1911, nr 136, s. 2; *Kronika zagraniczna* [koncert w Wiedniu], „Gazeta Lwowska” 1911, nr 66, s. 3; K. Bar., [Korespondencja z Wiednia], „Gazeta Lwowska” 1911,

szopenistek we Lwowie”⁵³ – i kameralistka⁵⁴. Zanim związała swą drogę zawodową z Lwowskim Instytutem Muzycznym, przez 12 lat prowadziła własną szkołę gry na fortepianie pod nazwą Wyższa Szkoła Muzyczna, która mieściła się przy ulicy Długosza 1 (obecnie ulica Cyryla i Metodego)⁵⁵. W 1911 roku szkoła Illasiewiczówny przyjęła imię Ignacego Friedmana, który od początku działalności szkoły sprawował opiekę artystyczną nad placówką i prowadził w niej wyższy kurs nauki gry na fortepianie, dojeżdżając do Lwowa z Berlina. Po 1928 roku Illasiewiczówna była zatrudniona w szkolnictwie muzycznym Poznania (1928–1939)⁵⁶ – początkowo pracowała w Wielkopolskiej Szkole Muzycznej⁵⁷, a następnie w 1936 roku założyła Prywatną Szkołę Muzyczną im. M. Karłowicza (ulica Chełmońskiego 21), którą kierowała do wybuchu wojny⁵⁸. Udzielała też prywatnych lekcji, prowadząc równocześnie działalność koncertową i dokonując nagrań dla poznańskiej rozgłośni Polskiego Radia⁵⁹. Po zakończeniu II wojny światowej aż do śmierci pracowała w Rzeszowie, kierując klasą fortepianu początkowo w utworzonym w 1944 roku Instytucie Muzycznym im. Fryderyka Chopina, później w Miejskiej, a wkrótce w Średniej Szkole Muzycznej. Opinię o doskonałej pracy dydaktycznej Janiny Illasiewicz-Stojałowskiej potwierdzają jej słynni uczniowie – Mieczysław Tomaszewski, wychowanek Prywatnej Szkoły Muzycznej w Poznaniu, i Adam Harasiewicz, absolwent rzeszowskiej szkoły muzycznej⁶⁰. W muzycznym środowisku Rzeszowa utrwalana jest pamięć o pianistce,

nr 71, s. 3–4; *Z Koła literacko-artystycznego*, „Gazeta Lwowska” 1911, nr 273, s. 4; *Koncert muzyki chopinowskiej dla chorych*, „Nowiny Rzeszowskie” 1949, nr 24, s. 5; J. Pacan, *Koło Literacko-Artystyczne we Lwowie w latach 1880–1914*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 72 (Koncert Chopinowski 6 III 1910).

⁵³ *Wieczór Szopenowski Woleńskiego*, „Gazeta Narodowa” 1910, nr 124, s. 3.

⁵⁴ „Ziemia Przemyska” 1924, nr 8, s. 4; „Ziemia Rzeszowska i Jarosławska” 1925, nr 14, s. 5; nr 15, s. 4.

⁵⁵ *Wiadomości bieżące*, „Słowo Polskie” 1907, nr 420, s. 7; nr 422, s. 7; *Księga Adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa 1913*, R. 17, Lwów 1912, s. 640; *Księga Adresowa... 1916*, R. 19, Lwów 1916, s. 397; „Kurier Lwowski” (wyd. poranne) 1917, nr 414, s. 6 [reklama prasowa]; *Lwów. Ilustrowany przewodnik*, [koncepcja, red. naukowa i artystyczna, układ graficzny J. Biriulow, tłum. A. Otko], Lwów–Wrocław 2003, s. 297; L. Mazepa, *Szkolnictwo muzyczne...*, s. 97; JI. Mazepa, T. Mazepa, *Иллю до...*, s. 122.

⁵⁶ *Leksykon polskich muzyków pedagogów...*, s. 461.

⁵⁷ Swed., *Z muzyki. Wieczorek muzyczny Wielkopolskiej Szkoły Muzycznej*, „Dziennik Poznański” 1932, nr 105, s. 7.

⁵⁸ „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1937, R. 6, s. 962; 1938, R. 7, s. 553; 1939, R. 8, s. 576; R. Padlewski, *Audycja Szkoły Muzycznej im. Karłowicza*, „Dziennik Poznański” 1939, nr 20, s. 10; nr 148, s. 11.

⁵⁹ *Ogłoszenia drobne. Muzyka*, „Dziennik Poznański” 1928, nr 205, s. 8; nr 208, s. 16; *Akademia Młodych Polek*, „Dziennik Poznański” 1937, nr 257, s. 4; „Antena” 1938, nr 41, s. 30.

⁶⁰ Zob. *Fortepiany szybko się starzeją* [wywiad Teresy Torańskiej z Adamem Harasiewiczem], „Duży Format” 2010, nr z 14 III; *Odczytywanie na nowo. Rozmowy z Mieczysławem Tomaszewskim*

jednak wciąż brakuje opracowania poświęconego jej działalności pedagogicznej, artystycznej i organizacyjnej prowadzonej we Lwowie, Poznaniu i Rzeszowie⁶¹.

Koncertująca we Lwowie i Krakowie pianistka Maria Walkowicz (1889–1966), absolwentka Konserwatorium GTM w klasie Viléma Kurza, prowadziła klasę fortepianu w Lwowskim Instytucie A. Niementowskiej w latach 1922–1926, 1928–1932⁶². Zatrudniona była nie tylko w lwowskim szkolnictwie muzycznym, ale także w innych miastach terenu Galicji – Tarnowie, Mielcu i Krakowie. Po II wojnie światowej wchodziła w skład pierwszego grona profesorskiego Akademii Muzycznej im. K. Lipińskiego we Wrocławiu.

Kobiety, zwłaszcza pianistki, dominowały również w gronie nauczycielskim Szkoły Muzycznej Sabiny Kasperek. W okresie międzywojennym, obok Jana Hoffmana, profesora kursu koncertowego w latach 1928–1934, oraz Heleny Ottawowej i Sabiny Kasperek, fortepianu nauczały m.in. Helena Kasperek (w latach 1923–1939), Maria Bądaszewska (w latach 1924–1934), Helena Lisicka-Altkorowa, Elfyda Mullerówna oraz wspomniana wcześniej Maria Walkowicz (w latach 1926–1928)⁶³. Przed I wojną światową placówka mieściła się przy ulicy Batorego 36⁶⁴, a w okresie międzywojennym – na pierwszym piętrze skromnej jednopiętrowej kamienicy z drugiej połowy XIX wieku przy ulicy Kochanowskiego 4, do której wchodziło się klatką schodową po „drewnianych stopniach tajemniczo trzeszczących”⁶⁵. Po tych schodach wspinali się m.in. Tadeusz Machl, kompozytor i organista, profesor Akademii Muzycznej w Krakowie, i Jerzy Habela, pedagog i wydawca, autor *Słowniczka muzycznego*, którzy uczęszczali do szkoły Sabiny Kasperek w latach 30. XX wieku⁶⁶.

[przeprowadził] K. Droba, Kraków 2011, s. 24–26, 28, 198–199. M. Tomaszewski był świetnie zapowiadającym się pianistą, o czym świadczy fragment recenzji z popisu uczniów Prywatnej Szkoły Muzycznej im. M. Karłowicza w Poznaniu w styczniu 1939 roku: „P. Tomaszewski zdradza wybitne uzdolnienia pianistyczne. Wyrównana technika biegnikowa, gibkość kiści, muzykalne prowadzenie frazy, panowanie nad całością (w Schuberta *Impromptu B-dur* nader trudne!). Oto atuty, które każą rokować temu młodemu pianiście piękną przyszłość. Pełny sukces jako pedagog odnosi tu p. Stojalowska, gdyż wszystkie podnoszone tu walory jej ucznia – to w pierwszym rzędzie dzieło nauczyciela”. R. Padlewski, *Audyty Szkoły Muzycznej im. Karłowicza*, „Dziennik Poznański” 1939, nr 20, s. 10.

⁶¹ Zob. J. Skarbowski, *Pamięci Janiny Stojalowskiej...*, s. 4; A. Walawender, *Rzeszowscy chopiniści. Wspaniali pianiści – nauczyciele i ich uczniowie*, „Nasz Dom Rzeszów” 2010, nr 4, s. 14; *idem*, *Dawne i dzisiejsze życie muzyczne w Rzeszowie*, „Nasz Dom Rzeszów” 2012, nr 6, s. 16.

⁶² Zob. anons prasowy zamieszczony w: „Chwila” 1926, nr 2680, s. 6; *Leksykon polskich muzyków pedagogów...*, s. 519.

⁶³ *Leksykon polskich muzyków pedagogów...*, s. 19, 160, 212, 359, 519; W. Niemczycka-Babel, *Z dziennika podróży w czas przeszły. „Kochanowskiego 4”*, <http://www.lwow.home.pl/wanda/kochanowskiego.html> [10.09.2017].

⁶⁴ L.T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej...*, s. 243.

⁶⁵ W. Niemczycka-Babel, *Z dziennika podróży...*

⁶⁶ A. Jarzębska, *Machl Tadeusz* [w:] *Encyklopedia muzyczna*, t. 6: m, Kraków 2000, s. 5; *Leksykon polskich muzyków pedagogów...*, s. 147.

Koncesjonowana szkoła muzyki
Jadwigi Notz Szmercowej
Lwów — ul. Pańska l. 27.
udziela muzyki od pierwszych początków aż
do wydoskonalenia.

KONCESYONOWANA
szkoła gry na fortepianie
HELENY HORNY
ul. Łyczakowska l. 18 parter
udziela muzyki od pierwszych początków aż do wy-
doskonalenia.

KONCESYONOWANA
SZKOŁA GRY NA FORTEPIANIE
Adolfiny Morwitz
Lwów — ul. Pańska l. 18.

.....
SZKOŁA MUZYCZNA
JADWIGI DUNIN
od pierwszych początków do wydoskonalenia
ul. Teatralna dom Hr. Skarbka.
.....

Koncesjonowana szkoła muzyki
Maryi Weleszczakówny
PLAC MARYACKI LICZBA 10.
wyucza muzyki od początków aż do wydosko-
nalenia pod kierownictwem prof. Polaka.

Koncesjonowana szkoła gry na fortepianie
Joanny Laureckiej
uczenicy Karola Mikolego
Lwów ul. Kochanowskiego l. 1c.

Reklamy szkół muzycznych. Fot. z: *Mikołaj Rej z Nagłowic 1505–1905*
[jednodniówka ku uczczeniu 400. rocznicy urodzin], Lwów 1905

Pianistki tworzyły też trzon kadry nauczycielskiej Zakładu Muzycznego Malwiny Reissówny (od 1924 roku Wyższego Zakładu Muzycznego Malwiny Reissówny) mieszczącego się pierwotnie przy ulicy Leona Sapiehy 57, a od początku lat 20. w dużym parterowym budynku przy ulicy 29 Listopada pod numerem 70 (obecnie ulica Konowalca)⁶⁷. Maria Kelles Krauzowa (1873–1943), absolwentka Konserwatorium Muzycznego w Warszawie, która w grze fortepianowej doskonalila się pod kierunkiem wybitnych pedagogów – Z. Stojowskiego w Paryżu oraz T. Leszetyckiego, H. Melcera i I. Friedmana w Wiedniu – prowadziła w szkole Reissówny klasę fortepianu oraz wykładała przedmioty teoretyczne⁶⁸. Na początku lat 30. była „siwowłosą, o surowej twarzy” kobietą, której „ocen i stopni wszyscy uczniowie wielce się bali”⁶⁹. Obok tej sędziwej artystki oraz Malwiny Reissówny, równie „poważnej i budzącej duży respekt damy”, grono pianistów w latach 30. XX wieku tworzyły: Helena Sochowa, Janina Piątkowska, Maria Kurkiewicz, Maria Haczewska, Hanna (?) Klimowiczówna oraz Zofia Kruszyńska, która uczyła też harmonii i kontrapunktu⁷⁰. Od 1938 roku do wybuchu wojny w Wyższej Szkole Muzycznej M. Reissówny uczył się Wojciech Kilar, jeden z największych polskich kompozytorów współczesnych. Uczennicami tej szkoły były również: Janina Klimowicz, nauczycielka w Szkole Muzycznej w Bytomiu w latach 1946–1954, i Helena Janina Kalterowa, nauczycielka rytmiki i improwizacji fortepianowej w szkołach muzycznych I i II stopnia w Krakowie, organizatorka seminariów dla wychowawczyń dzieci niepełnosprawnych⁷¹.

Najważniejszą rolę w rozwoju ukraińskiego szkolnictwa muzycznego we Lwowie odegrał Wyższy Instytut Muzyczny im. Mykoły Łysenki, który powstał w 1903 roku jako pierwsza wieloprofilowa szkoła muzyczna w Galicji z ukraińskim językiem wykładowym, a w latach 30. XX wieku uzyskał status szkoły wyższej. Do grona profesorskiego Instytutu należały wybitne postacie ukraińskiej muzyki XX wieku, m.in. Stanisław Ludkiewicz, Wasyl Barwiński i Mykoła Kolessa. Co ciekawe, wśród pianistów tworzących kadrę Instytutu w latach 1903–1939 znajdowało się tylko czterech mężczyzn i aż 15 kobiet, m.in. Maria Krynycka, Ołena Jasenycka-Wołoszynowa (wykładająca też śpiew solowy), Daria Szuchewicz-Starosolska, Olga Szuchewicz, Olga Wołoszynowa, Halina (Ołena)

⁶⁷ Zob. K. Fink, *Początki muzycznej edukacji Wojciecha Kilara w szkole Malwiny Reissówny we Lwowie*, „Niepodległość i Pamięć”. Czasopismo humanistyczne 2017, nr 2, s. 100.

⁶⁸ Zob. W. Bieńkowski, *Kelles-Krauzowa z Goldsteynów Maria Katarzyna* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967, s. 334–335 oraz reklamę prasową w: „Dziennik Ludowy” 1933, nr 236, s. 7.

⁶⁹ B. Litwiniukowa, *O księdzu Tadeuszu i muzyce*, „Cracovia Leopoldis” 2008, nr 2, s. 22.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ H. Wiórkiewicz, *Kolekcja Leopoldis Muzeum Niepodległości w Warszawie*, „Rocznik Lwowski” 1997–1998, red. nac. J. Wasylkowski, s. 307, 322; *Leksykon polskich muzyków pedagogów...*, s. 206.

Łewycka, Stefania Turkewicz-Łukijanowicz, Melania Bajłowa oraz Ołena Prokieszówna (Rusinka) wspomniana wcześniej jako Helena Prokieszówna – nauczycielka w szkole muzycznej J. Laureckiej, która prowadziła równocześnie szkołę gry na fortepianie w latach 1895–1897 oraz 1901–1926, a ponadto zaangażowana była w pracę w ruchu kobiecym w pierwszej dekadzie XX wieku⁷².

Na początku lat 30. XX wieku do grupy lwowskich szkół muzycznych pozostających pod nadzorem Ministerstwa włączona została działająca od 1913 roku Szkoła Muzyczna przy Zakładzie Naukowym im. Zofii Strzałkowskiej, która w ramach żeńskiego gimnazjum i seminarium nauczycielskiego prowadziła kształcenie w zakresie muzyki dla przyszłej kadry szkolnictwa ogólnokształcącego. W placówce tej fortepianu nauczały panie: Frenklowa, Kisielewska, Czyżewska i Mussilowa, ponadto wyższy kurs fortepianowy prowadził Witold Friemann, a przedmioty teoretyczne wykładali Adam Mitscha i Wiktor Hausman⁷³.

Brakuje natomiast informacji na temat żeńskiej kadry Szkoły Muzycznej im. Ignacego Jana Paderewskiego kierowanej od 1919 roku przez Józefa Zwierzchowskiego, której główna siedziba mieściła się w budynku przy ulicy Miłkowskiego 11, a jej filia przy ulicy Zadwórzeńskiej 47⁷⁴. Wiadomo jedynie, że w placówce pracowało wielu muzyków pochodzenia żydowskiego, m.in. pianiści wirtuozi Edward Steuermann i Henryk Günsberg oraz skrzypkowie Fryderyk Lilienthal i Kazimierz Halpon. Klasę wiolonczeli prowadził Arnold Wolfsthal, klasę fletu – Stanisław Szer, a klarnetu – Adolf Pinsler⁷⁵.

Na przestrzeni od drugiej połowy XIX wieku do 1939 roku można zaobserwować tendencję wzrostową w zatrudnieniu kobiet w szkolnictwie muzycznym we Lwowie, co wiązało się z przeobrażeniami społeczno-kulturowymi dokonywanymi się w Europie, tj. z postępującym procesem emancypacji kobiet i uzyskaniem przez nie szerszego dostępu do wykształcenia muzycznego. Lwowskie pianistki były aktywne jako koncertujące artystki – solistki i kameralistki – w licznych przypadkach również jako kompozytorki. W szczególności jednak angażowały się w pracę pedagogiczną, także organizacyjną i społeczną w dziedzinie muzyki. Wprowadzały swoich uczniów w świat muzyki, kształtowały ich warsztat i osobowość, promowały pierwsze publiczne występy, inspirowały do syste-

⁷² Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 120, 121, 252–253; R. Tomczyk, *Rusinki (Ukrainki) w austriackiej Galicji. Między konserwatyzmem a radykalizmem*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2012, R. 27, z. 2: *Kobieta w kulturze politycznej świata*, red. R. Gałaj-Dempniak, D. Okoń, s. 107.

⁷³ *Sprawozdanie Zakładów Naukowych Żeńskich im. Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za rok szkolny 1925/26*, Lwów 1926, s. 66; *Sprawozdanie... za rok szkolny 1926/27*, Lwów 1927, s. 32.

⁷⁴ *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych, władz szkolnych*, zestawione pod red. Z. Zagórowskiego, Lwów–Warszawa 1924, s. 488; reklama szkoły w: „Lwowskie Wiadomości Parafialne” 1933, nr 34, s. 15; Л. Мазепа, Т. Мазепа, *Шлях до...*, s. 125.

⁷⁵ L. T. Błaszczuk, *Żydzi w kulturze muzycznej...*, s. 97, 102, 139, 242, 282.

matycznego wysiłku. Wykształciły plejadę wybitnych osobowości muzycznych – wykonawców, kompozytorów, teoretyków i pedagogów – przekazując im tradycje wykonawcze, rozbudzając ich wrażliwość estetyczną i muzyczną wyobraźnię.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Arthur i Wanda. Dzieje miłości Arthura Grottera i Wandy Monné. Listy-pamiętniki* podali do druku M. Wolska i M. Pawlikowski, t. 1, Medyka–Lwów 1928.
- Jabłonowski L., *Złote czasy i wywczasy. Pamiętnik szlachcica z pierwszej połowy XIX. stulecia*, przedm. S. Wasylewski, Lwów 1920.
- Kalendarz Muzyczny Informacyjny na rok 1909*, Warszawa 1909.
- Księga Adresowa Król. Stoł. Miasta Lwowa 1913*, R. 17, Lwów 1912.
- Księga Adresowa... 1916*, R. 19, Lwów 1916.
- Noworocznik „Sowizrzala” na rok pański 1866*, Lwów 1865.
- Obchód setnej rocznicy urodzin Fryderyka Chopina i Pierwszy Zjazd Muzyków Polskich we Lwowie 23. do 28. października 1910. Księga pamiątkowa przedłożona przez Komitet Obchodu*, Lwów 1912.
- Orzeszkowa E., *Kilka słów o kobietach*, Lwów 1873.
- Romanowiczówna Z., *Cienie (Kilka oderwanych kart z mojego życia)*, Lwów 1930.
- Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1840*, Lemberg [1840].
- Sprawozdanie Zakładów Naukowych Żeńskich im. Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za rok szkolny 1925/26*, Lwów 1926.
- Sprawozdanie... za rok szkolny 1926/27*, Lwów 1927.
- Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych, władz szkolnych*, zestawione pod red. Z. Zagórowskiego, Lwów–Warszawa 1924.
- Wiczkowski J., *Lwów. Jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście*, Lwów 1907.

Prasa

- Almanach Lwowski „Ateneum” 1929, R. 2.
- „Antena” 1938, nr 41.
- „Biuletyn Stowarzyszenia Muzyków Polskich Dawniej Stowarzyszenia Młodych Muzyków w Krakowie” 1939, R. 2, nr 3.
- „Chwila” 1926, nr 2680.
- „Czas” 1853, nr 29; 1860, nr 120, nr 125; 1865, nr 162; 1866, nr 130.
- „Dziennik Literacki” 1852, nr 33; 1857, nr 115, nr 118; 1858, nr 34, nr 77; 1859, nr 31, nr 40, nr 53; 1860, nr 11, nr 44, nr 58.
- „Dziennik Ludowy” 1933, nr 236.
- „Dziennik Lwowski” 1867, nr 100–101.
- „Dziennik Polski” 1902, nr 106.
- „Dziennik Poznański” 1928, nr 205, nr 208; 1932, nr 105; 1937, nr 257; 1939, nr 20, nr 148.
- „Dziennik Urzędowy” 1859, nr 154; 1860, nr 181; 1861, nr 202–204.
- „Dziennik Ustaw” 1922, nr 14.
- „Dziennik Warszawski” 1866, nr 129.
- „Gazeta Lwowska” 1892, nr 121; 1899, nr 132; 1910, nr 247; 1911, nr 66, nr 71, nr 273.

- „Gazeta Narodowa” 1863, nr 132, nr 188, nr 201; 1865, nr 54, 157; 1867, nr 227; 1868, nr 249, nr 252; 1885, nr 282–283, nr 285; 1895, nr 167; 1897, nr 181; 1899, nr 191; 1902, nr 63; 1908, nr 161; 1910, nr 124.
- „Iris” 1899, z. 2.
- „Katalog Nowych Książek”. Miesięcznik bibliograficzny Księgarni G. Gebethnera i Spółki w Krakowie 1909, nr 4–5.
- „Kurier Lwowski” (wyd. poranne) 1917, nr 414.
- „Kurier Warszawski” (dod. poranny) 1910, nr 298.
- „Lwowskie Wiadomości Parafialne” 1933, nr 34.
- „Nowa Reforma” 1910, nr 491; 1911, nr 136.
- „Nowiny” 1854, nr 112, nr 123, nr 127; 1855, nr 38, nr 54, nr 104, nr 107; 1856, nr 4.
- „Nowiny Rzeszowskie” 1949, nr 24.
- „Przegląd Bibliograficzny Księgarni Gebethnera i Wolffa w Warszawie” 1909, nr 1.
- „Rocznik Polityczny i Gospodarczy” 1937, R. 6; 1938, R. 7; 1939, R. 8.
- „Rodzina i Szkoła” 1908, nr 13–16.
- „Ruch Muzyczny” 1857, nr 24, nr 26; 1858, nr 31; 1860, nr 1.
- „Słowo Polskie” 1906, nr 379, nr 399, nr 419, nr 431; 1907, nr 420, nr 422.
- „Szopen” 1932, nr 1.
- „Tygodnik Ilustrowany” 1907, nr 36.
- „Ziemia Przemyska” 1924, nr 8.
- „Ziemia Rzeszowska i Jarosławska” 1925, nr 14–15.

Opracowania

- Berny-Negrey W., Marek Ludwik [w:] *Encyklopedia muzyczna PWM*, część biograficzna, red. E. Dziębowska, t. 6: m, Kraków 2000, s. 82–83.
- Bieńkowski W., Kelles-Krauzowa z Goldstejnów Maria Katarzyna [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967, s. 334–335.
- Błaszczuk L.T., *Żydzi w kulturze muzycznej ziem polskich w XIX i XX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 2014.
- Czerska T., *Kobiety i twórczość muzyczna w prozie autobiograficznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica” 2012, t. 16, nr 2: *Muzyka i muzyczność w literaturze. Od Młodej Polski do czasów najnowszych* (2), s. 194–204.
- Dybowski S., *Laureaci konkursów chopinowskich w Warszawie*, Warszawa 2005.
- Dybowski S., *Słownik pianistów polskich*, Warszawa 2003.
- Dziadek M., Moll L.M., *Oto artyści pełnowartościowi, którzy są kobietami... Polskie kompozytorski 1816–1939*, Katowice 2003.
- Dziadek M., *Szalitówna Paula* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 46, z. 191, Warszawa–Kraków 2010, s. 540.
- Eigeldinger J.-J., *Chopin w oczach swoich uczniów*, tłum. Z. Skowron, Kraków 2000.
- Fink K., *Początki muzycznej edukacji Wojciecha Kilara w szkole Małwiny Reissówny we Lwowie, „Niepodległość i Pamięć”*. Czasopismo humanistyczne 2017, nr 2, s. 97–118.
- Fortepiany szybko się starzeją* [wywiad Teresy Torańskiej z Adamem Harasiewiczem], „Duży Format” 2010, nr z 14 III.
- Jarzębska A., *Machl Tadeusz* [w:] *Encyklopedia muzyczna*, t. 6: m, Kraków 2000, s. 5–8.
- Kaszkadamowa N., *Dziedzictwo fortepianowe Fryderyka Chopina we lwowskiej pedagogice muzycznej*, „Musica Galiciana” t. 13, red. G. Oliwa, Rzeszów 2012, s. 217–224.
- Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*, red. K. Janczewska-Sołomko, Kraków 2008.

- Litwiniukowa B., *O księdzu Tadeuszu i muzyce*, „Cracovia Leopoldis” 2008, nr 2, s. 21–24.
- Lwów. *Ilustrowany przewodnik*, [koncepcja, red. naukowa i artystyczna, układ graficzny J. Biriulow, tłum. A. Otko], Lwów–Wrocław 2003.
- Mazepa L., *Poprzednicy Akademii Muzycznej we Lwowie*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2009, s. 9–31.
- Mazepa L., *Stroinki muzycznego minulo L'vova z neopublikovanogo*, L'viv 2001.
- Mazepa L., *Szkolnictwo muzyczne Lwowa w okresie austriackim (1772–1918)*, „Musica Galiciana”, t. 1, red. L. Mazepa, Rzeszów 1997, s. 81–102.
- Mazepa L., Mazepa T., *Śláh do Muzičnoi Akademii u L'vovi*, t. 1, L'viv 2003.
- Mazepa T., *Lwowskie towarzystwa muzyczne*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 43–65.
- Miketta J., *Szkolnictwo muzyczne w Polsce pod względem statystycznym i organizacyjnym*, „Muzyka” 1927, R. 4, nr 11, s. 522–528.
- Neuer A., Szalit Paulina [w:] *Encyklopedia muzyczna*, t. 10: *sm–ś*, Kraków 2007, s. 223.
- Odczytywanie na nowo. Rozmowy z Mieczysławem Tomaszewskim* [przeprowadził] K. Droba, Kraków 2011.
- Pacan J., *Koło Literacko-Artystyczne we Lwowie w latach 1880–1914*, „Musica Galiciana”, t. 9, red. L. Mazepa, Rzeszów 2005, s. 66–74.
- Skarbowski J., *Sylwetki pianistów polskich*, t. 2: *Od I.J. Paderewskiego do A. Wielhorskiego*, słowo wstępne A. Harasiewicz, Kraków 2002.
- Skarbowski J., *Pamięci Janiny Stojalowskiej*, „Widnokrąg” 1966, nr 16, s. 4.
- Sołtys M.E., *Tylko we Lwowie. Dzieje życia i działalności Mieczysława i Adama Sołtysów*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008.
- Sosińska-Micorek R., *O edukacji muzycznej kobiet doby polskiego preromantyzmu i romantyzmu*, „Forum Muzykologiczne” 2009: *Odwieczne pieśni w muzyce i w człowieku. Mieczysławowi Karłowiczowi w stulecie śmierci. Muzykologia i edukacja: przybliżanie muzyki, objaśnianie kultury*, red. J.K. Dadak-Kozicka, M. Jankowska, Warszawa 2009, s. 158–168.
- Sowiński A., *Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych*, Paryż 1874.
- Studencki W., *Kornel Ujejski w świetle listów, przemówień i pamiątek*, Warszawa–Wrocław 1984.
- Tomczyk R., *Rusinki (Ukrainki) w austriackiej Galicji. Pomiędzy konserwatyzmem a radykalizmem*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2012, R. 27, z. 2: *Kobieta w kulturze politycznej świata*, red. R. Gałąj-Dempniak, D. Okoń, s. 89–111.
- Walawender A., *Dawne i dzisiejsze życie muzyczne w Rzeszowie*, „Nasz Dom Rzeszów” 2012, nr 6, s. 16–17.
- Walawender A., *Rzeszowscy chopiniści. Wspaniali pianiści – nauczyciele i ich uczniowie*, „Nasz Dom Rzeszów” 2010, nr 4, s. 14.
- Wasylewski S., *Panna Teodozja improwizuje!*, „Kurier Literacko-Naukowy” 1932, nr 13, s. VI–VII.
- Wiórkiewicz H., *Kolekcja Leopoldis Muzeum Niepodległości w Warszawie*, „Rocznik Lwowski” 1997–1998, red. nacz. J. Wasylkowski, s. 289–324.
- Żarnowska A., *Czy przełom XIX i XX wieku otwierał kobietom przejścia ze sfery prywatnej do sfery publicznej? Rola barier obyczajowych*, „Rocznik Antropologii Historii” 2014, nr 2(7): *Historia i płeć*, s. 279–290.
- Żarnowska A., *Kobieta i rodzina w przestrzeni wielkomiejskiej na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szware, Warszawa 2013.

Źródła internetowe

<http://www.lwow.home.pl/wanda/kochanowskiego.html> [10.09.2017].

**FEMALE PIANISTS IN MUSIC EDUCATION OF LVIV FROM
THE MID-NINETEENTH CENTURY TO 1939**

Abstract

Lviv was an exceptionally well-developed centre of music education. The number of music schools conducting long-term or short-term didactic activities in Lviv between 1839 and 1939 totalled over 150, majority of which were managed by women. A large number of female artists active in music education, especially pianists, was, in a way, a consequence of social and moral situation of women at that time. The professional activity of women in the field of music at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century was associated primarily with pedagogical activity, undertaken mainly in private schools or as home teachers. Working as a teacher, a woman was able to start a career in the field of intellectual work. This article is devoted to female pianists employed in the most notable music schools functioning in Lviv from the mid-nineteenth century to 1939. The author mainly deals with little-known or forgotten female artists, who are absent in Polish music literature.

Keywords: Lviv, Galicia – music, music schools, woman – history